

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том IX

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1961

16727

57
Н-34

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том IX

16727

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1961

Б. В. М. С. А.

находження малоизвестных видів *Evodinus clathratus* F., *Gaurotes excellens* Wagners., *Rhopalopus femoratus* (L.) и *Pronocera angusta* (Kriechb.), не отмеченных для Советского Союза в «Фауне СССР». Указываются кормовые растения для *Evodinus clathratus* F. (ель), *Actaeops collaris* L. (граб), *Mesosa nebulosa* F. (граб) и других видов.

ЗООЛОГІЯ**МАТЕРІАЛИ ДО ФАУНИ ГАМАЗОВИХ КЛІЩІВ
КОМАХОЇДНИХ І ГРИЗУНІВ ВЕРХІВ'Я
БАСЕЙНУ ДНІСТРА**

М. П. Рудишин, О. М. Білоконь

Комахоїдні і гризуни належать до найчисленнішої групи ссавців західних областей УРСР. Проте екологія та біологія багатьох видів цих тварин вивчені ще недостатньо, мало досліджена їх паразитофауна, зокрема гамазові кліщі, які в епідеміологічному відношенні становлять значний інтерес.

Вивченням гамазових кліщів в УРСР почали займатись недавно і переважно в деяких районах Лісостепу (Пиряник, 1955, 1956, 1958, 1959), Криму (Вшивков, 1959), Закарпатської області (Турянін, 1956, 1960) і частково Прикарпаття (Білоконь, 1959). Спеціальних праць про гамазових кліщів верхів'я басейну Дністра немає.

З метою встановлення видового складу фауни гамазових кліщів у 1959—1960 рр. ми провадили дослідження всіх груп паразитичних кліщів та комах, виявлених на комахоїдних і гризунах та в їх гніздах у верхів'ї басейну Дністра. Всього досліджено 499 звірків (табл. 1), з яких 108 належать до комахоїдних (6 видів) і 391 — до гризунів (13 видів).

Серед комахоїдних ссавців найчисленнішими в районі наших досліджень є кріт (*Talpa europaea* L.), бурозубка звичайна (*Sorex araneus* L.), кутора звичайна (*Neomys fodiens fodiens* Schr.), інші види зустрічаються рідше. З гризунів у великій кількості поширені миша жовтогорла (*Apodemus flavicollis* Melch.), полівка лісова (*Clethrionomys glareolus* Schreb.), які станов-

Чисельність комахоїдних і гризунів, зібраних в різних пунктах досліджень

Таблиця 1.

Ряди і види ссавців	Загальна кількість ссавців (в шт.)	В тому числі по пунктах				Карпати (Чорногора)
		Станіславська обл., м. Галич	Львівська обл.			
			Миколаївський р-н, с. Веринь	Самбірський р-н, с. Корналовичі	Турківський р-н, с. Вовче	
Ряд комахоїдні						
Кріт	44	21	—	8	13	12
Бурозубка звичайна	45	16	13	6	—	10
Бурозубка мала	2	—	—	—	2	—
Бурозубка альпійська	2	—	—	—	—	2
Кутора звичайна	10	1	—	—	8	1
Кутора мала	5	—	—	—	5	—
Ряд гризуни						
Білка	—	—	—	—	2	—
Щур сірий	1	—	—	—	—	1
Миша хатня	55	44	—	6	2	3
Миша жовтогорла	131	53	24	1	18	35
Миша польова	44	13	28	2	1	—
Миша лісова	16	9	1	1	3	2
Миша мала	4	4	—	—	—	—
Полівка лісова	63	7	16	3	8	29
Полівка сіра	29	4	—	3	22	—
Полівка водяна	3	3	—	—	—	—
Полівка водяна мала	9	—	—	—	9	—
Полівка темна	13	—	—	—	1	12
Полівка підземна	21	11	4	—	3	3
Всього	499	186	86	30	97	100

лять тут близько 50% загальної кількості добутих гризунів, часто зустрічається миша польова (14,6%), полівка сіра (13,2%) і миша хатня (13%); інші види гризунів становлять незначну кількість (10%).

У вилонених нами комахоїдних і гризунів зібрано 2607 кліщів, які належать до 6 родин і 25 видів (табл. 2)*.

У табл. 2 наведено дані про виявлені види гамазових кліщів з переліком кількості зібраних екземплярів, числа хазяїв, з яких ці види зібрані, і географічних пунктів роботи.

З наведених у табл. 2 даних видно, що поширення представників роду *Laelaps* і *Hyperlaelaps* (родина Laelaptidae) в басейні

* Для порівняння в статтю включено невеликий матеріал про гамазових кліщів Чорногори (полонини Пожижевська і Менчул). Крім того, при написанні даної статті ми використали деякі матеріали про гамазових кліщів, зібрані нами за попередні роки (1953—1958) в суміжних районах з метою порівняння.

Таблиця 2

Список гамазових кліщів комахоїдних і гризунів

Родини та види кліщів	Всього кліщів (екз.)	Станіславська обл., м. Галич		Миколаївський р-н, с. Веринь		Львівська обл.		Чорногора (полонини Менчул і Пожижевська)	
		кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї
Родина Parasitidae <i>Poecilochirus necrophori</i> Vitz.	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Родина Macrochelidae <i>Coprolapsis glaber</i> Müll.	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Родина Pachylaelaptidae <i>Pachylaelaps speciosus</i>	3	1	Миша польова	—	—	—	—	—	—
Родина Laelaptidae <i>Androlaelaps sardous</i> Bergl.	3	1	Бурозубка звичайна	—	—	—	—	1	Кріт
<i>Haemolaelaps glasgowi</i> Ewing.	139	37	Миші хатня, жовтогорла, польова, полівки водяна і підземна, миша лісова	17	Миші жовтогорла і полівка, полівка лісова	1	Кріт	84	Білка, миші жовтогорла і лісова, полівки сіра і мала водяна
<i>Eulaelaps stabularis</i> Kosc.	102	31	Бурозубка звичайна, миші хатня, жовтогорла, польова і лісова, полівки сіра і підземна	12	Миші жовтогорла і полівка, полівки лісова і підземна	3	Кріт, бурозубка звичайна, миша лісова	56	Кріт, кутори звичайна і мала, миші жовтогорла і лісова, сіра і темна полівки
<i>Laelaps muris</i> Ljungb.	164	82	Миша польова, полівка водяна	—	—	—	—	84	Білка, полівка водяна мала

Родина та види кліщів	Всього кліщів (екз.)	Дніпропетровська обл.				кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї						
		Станіславська обл., м. Галич		Миколаївський р-н, с. Веринь										Самбірський р-н, с. Карналовичі		Турківський р-н, с. Вовче		Черногора (полонина Менчул і Пожижевська)	
		кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї									кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї	кількість кліщів	хазяї
<i>Laelaps clethrionomyidis</i> Lange	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
<i>Laelaps hilaris</i> Koch	274	1	Полівка сіра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
<i>Laelaps agilis</i> Koch	718	276	Миші хатня і жовтогорла, польова і лісова	116	Буроzubка звичайна, миші жовтогорла, польова і лісова	1	Миша польова	88	Миші жовтогорла і лісова, полівка лісова	29	Полівка лісова	10	Полівка лісова						
<i>Laelaps parvuluskyi</i> Zschv.	25	12	Миші хатня і польова, полівка підземна	4	Миша польова	9	Миша польова	—	—	101	Кутора звичайна і полівка сіра	172	Буроzubка звичайна, шур сирій, миші жовтогорла і лісова, полівки сіра і темна						
<i>Hyperlaelaps arvalis</i> Zschv.	11	—	—	—	—	1	Буроzubка звичайна	—	—	—	—	—	—						
<i>Hyperlaelaps amphibius</i> Zschv.	26	4	Полівка водяна	—	—	—	—	—	—	22	Полівка водяна мала	—	—						
<i>Myonyssus ingricus</i> Berg.	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	Кутора звичайна, полівка сіра	—	—						
<i>Myonyssus gigas</i> Oudm.	2	2	Кріг	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
Родина Haemogamasidae	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
<i>Haemogamasus horridus</i> Mich.	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	Кріг	—	—						
<i>Haemogamasus nidi</i> Mich.	51	10	Миші хатня, жовтогорла, польова і лісова, полівки лісова і підземна	7	Миші жовтогорла і польова, полівка лісова	3	Кріг, буроzubка звичайна	—	—	21	Кутора звичайна, миші жовтогорла і лісова, полівки підземна і темна	10	Миша жовтогорла, полівки лісова і темна						
<i>Haemogamasus hirsutus</i> Berg.	62	14	Кріг, миші хатня і жовтогорла	2	Буроzubка звичайна, миша жовтогорла	16	Кріг, кутора звичайна, буроzubка звичайна	—	—	18	Кріг, кутора звичайна, миша жовтогорла, полівка сіра	12	Буроzubка звичайна, шур сирій, полівка темна						
<i>Haemogamasus hirsutosimilis</i> Will.	2	—	—	—	—	1	Кріг	—	—	—	—	1	Буроzubка звичайна						
<i>Haemogamasus ambulans</i> Thorel.	12	—	—	—	—	—	—	—	—	8	Полівки сіра і водяна мала	4	Кріг, миша жовтогорла						
Родина Liponyssidae	791	334	Кріг, полівка лісова	—	—	52	Кріг	—	—	393	Кріг, кутора звичайна	12	Кріг						
<i>Hirstionyssus carnifex</i> Oudm.	50	22	Кутора звичайна, миші жовтогорла, польова і лісова, полівки лісова і підземна	10	Миші жовтогорла і польова, полівка лісова	2	Кріг, кутора звичайна	—	—	2	Полівка водяна мала	14	Миша жовтогорла, полівка темна						
<i>Hirstionyssus isabellinus</i> Oudm.	50	49	Кутора звичайна	—	—	1	Буроzubка звичайна	—	—	—	—	—	—						
<i>Hirstionyssus eusoricis</i> Berg.	22	19	Кріг	—	—	1	Кріг	—	—	1	Кріг	—	—						
<i>Hirstionyssus taipae</i> Zernst.	46	38	Миші хатня, жовтогорла, польова і лісова, полівка водяна	1	Миша жовтогорла	3	Кріг, миші жовтогорла і лісова	—	—	4	Миша жовтогорла	—	—						
<i>Hirstionyssus musculi</i> Johnston	2607	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
Всього	2607	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						

Таблиця 3
Зміна чисельності і розміщення на тваринах кліща *Laelaps agilis*
залежно від сезону року

Місце збору	Дата	Основні хазяї	Максимальна зустрічальність (%)		Неосновні хазяї	Максимальна зустрічальність (%)	
			Індекс	Індекс		Індекс	Індекс
м. Галич	Червень 1959 р.	Миша жовтогорла і миша лісова	71	485	Миша хатня, миша польова	23	69
Полонина Пожижевська .	Жовтень 1959 р.	Миша жовтогорла і миша лісова	93	853	Щур сірий, миша хатня, полівки лісова і темна	33	166

верхів'я Дністра, як і в інших районах СРСР, пов'язане з поширенням і чисельністю їх хазяїв. Це саме можна сказати і про кліщів роду *Hirstionyssus* (родина Liponyssidae). Однак в міру розмноження кліщів в літні місяці чисельність їх зростає, і вони переходять з своїх основних хазяїв на інших тварин. Характерним в цьому відношенні є *Laelaps agilis*. Цей кліщ відомий в літературі як звичайний паразит лісової і жовтогорлої мишей. При порівнянні зборів цього виду, проведених в червні 1959 р. в районі м. Галича, з матеріалами, зібраними в жовтні 1959 р. на полонині Пожижевській, чітко видно збільшення чисельності *L. agilis* з весни до осені (табл. 3). Так, максимальна зустрічальність цього кліща на жовтогорлій і лісовій мишах в районі м. Галича становила 71%, а на Пожижевській полонині — 93%. Подібна різниця в чисельності спостерігається і при розгляді неосновних хазяїв (хатня і польова миші, сірий щур тощо).

Певний інтерес становлять дві самки *Myonissus ingricus*, знайдені в листопаді 1959 р. в районі початку Дністра (с. Вовче, Турківського р-ну). Одна самка знята нами з хутра сірої полівки, добутої на вологих луках, друга — із звичайної кутори, відловленої у смерековому лісі.

Заслуговує також на увагу характер поширення кліща *Haemogamasus ambulans*. Порівняно з іншими видами роду *Haemogamasus* (і якщо взяти до уваги наші збори з інших суміжних районів), цей вид в Прикарпатті є рідкісним. Він відмічений нами в зборах з Турківського району Львівської області і в зборах з околиць Тернополя лише пізно восени, хоч збір гамазових кліщів в цих місцях провадився в різні пори року. Лише на Чорногорі (полонина Менчул) ці кліщі виявлені в червні. Очевидно *Haemogamasus ambulans*, що є досить поширеним видом в райо-

нах Полісся УРСР, в Прикарпатті знаходить для себе сприятливі умови температури і вологості лише в осінньо-зимовий період.

Слід зазначити, що в фауні гамазових кліщів комахоїдних і гризунів верхів'я басейну Дністра відмічено ряд видів, які в літературі відомі як переносники трансмісивних захворювань людини: туляремії (*Haemolaelaps glasgowi*, *Hirstionyssus isabellinus*, *H. musculi*), нефрозонефриту (*Haemogamasus nidi*, *H. hirsutus*, *Laelaps. clethrionomydis*) та інших вірусних нейроінфекцій (*Eulaelaps stabularis*, *Hyperlaelaps arvalis*, *Hirstionyssus carnifex*, *Laelaps agilis*). Все це свідчить про необхідність дальшого вивчення паразитофауни, зокрема гамазових кліщів західних областей УРСР. Крім того, знання фауни цієї групи кліщів має певний зоогеографічний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА

- Білоконь О. М., До вивчення гамазових кліщів гризунів і комахоїдних, в зб.: «Проблеми ентомології на Україні», К., 1959.
Брегетова Н. Г., Гамазовые клещи, в кн.: «Клещи грызунов фауны СССР, Опред. по фауне СССР», Изд-во АН СССР, М.—Л., 1955.
Вшивков Ф. М., Гамазові кліщі диких хребетних тварин Криму, в зб.: «Проблеми ентомології на Україні», К., 1959.
Земская А. А., Гамазовые клещи, в кн.: «Клещи грызунов фауны СССР. Опред. по фауне СССР», Изд-во АН СССР, М.—Л., 1955.
Ланге А. Б., Гамазовые клещи, в кн.: «Членистоногие, вредящие здоровью человека», Медгиз, 1959.
Леви М. И., Биологические особенности некоторых гамазовых клещей в связи с их эпидемиологическим значением, в сб.: «Тр. Харьковск. н.-и. ин-та вакцин и сывороток им. И. И. Мечникова», т. XX, 1954.
Пиряник Г. И., До фауни гамазових кліщів Канівського заповідника, Тези доп. XII наук. сесії КДУ, 1955.
Пиряник Г. И., Материалы к фауне гамазовых клещей Лесостепи Украины, Тр. II паразитол. конфер. УССР, К., 1956.
Пиряник Г. И., Фауна гамазових кліщів хатньої миші, Вісник Київського ун-ту, 1958.
Пиряник Г. И., Гамазовые клещи мышевидных грызунов Лесостепи Украины, Автореф. канд. дисс., К., 1959.
Рудышин М. П., Мышевидные грызуны западной Лесостепи Украинской ССР, Автореф. канд. дисс., Львов, 1959.
Туриянин И. И., К фауне гамазовых клещей Закарпатской области, Научн. зап. Ужгородск. гос. ун-та, т. XI, 1956.
Туриянин И. И., Грызуны Закарпатской области УССР, Автореф. канд. дисс., Львов, 1960.

МАТЕРИАЛЫ К ФАУНЕ ГАМАЗОВЫХ КЛЕЩЕЙ НАСЕКОМОЯДНЫХ И ГРЫЗУНОВ ВЕРХОВЬЯ БАССЕЙНА ДНЕСТРА

М. П. Рудышин, Е. М. Белоконь

Резюме

В результате проведенных в 1959—1960 гг. исследований в верховье бассейна Днестра нами проанализировано 499 экз. насекомых и грызунов, из которых собрано 2607 экз. гамазовых клещей, относящихся к 6 семействам и 25 видам.

Исследованиями установлено, что в упомянутом выше районе наиболее распространенными клещами грызунов являются представители рода *Laelaps* и *Hyperlaelaps*, которые связаны с местобитаниями и численностью их хозяев. Интересными являются клещи *Myonyssus ingricus* и *Haemogamasus ambulans*, которые, по сравнению со смежными районами, в Прикарпатье являются редкостными и найдены только осенью.

Изучение фауны гамазовых клещей интересно в эпидемиологическом отношении. Кроме того, приведенные данные могут быть использованы для зоогеографических целей.

ЗООЛОГІЯ

МАТЕРІАЛИ ПРО ЗАРАЖЕНІСТЬ ЕКТОПАРАЗИТАМИ ПТАХІВ ДОЛИНИ ВЕРХНЬОЇ ТЕЧІЇ ДНІСТРА

М. І. Черкащенко

Відомо, що багато ектопаразитів птахів, особливо кліщі та блохи, є переносниками збудників небезпечних захворювань людини і тварин. Зараз відомо до 30 хвороб, спільних для людини і птахів (Ісаков, 1959). Особливо велике значення в поширенні різних трансмісивних захворювань мають синантропні та промислові види птахів, з якими людина найчастіше входить в контакт.

Праць, в яких висвітлювалося б значення птахів в поширенні різних захворювань людини і тварин, по даній території немає. Тому поряд з вивченням питань біології птахів ми збирали і їх ектопаразитів. Кількісну характеристику виявленої паразитофауни ми і подаємо в цій статті, матеріалом для написання якої послужили збори ектопаразитів з птахів, добутих в районі верхньої течії Дністра (від початку Дністра в районі с. Вовче до м. Галича) протягом червня—листопада 1959 р.

Відстріл птахів ми провадили разом з працівниками відділу зоології Науково-природознавчого музею АН УРСР М. П. Рудиним та І. П. Фединським. Паразитів збирала старший лаборант Я. Й. Харамбура. Крім того, для обстеження промислових водоплавних видів були використані птахи, здобуті мисливцями Львівської області в серпні 1959 р. Всього обстежено 394 екземпляри птахів, які належать до 82 видів.

По рядах досліджені види розподіляються так: голуби — 2 (4 особини), пастушки — 2 (49 особин), кулики — 6 (18 особин), мартини — 3 (5 особин), норці — 2 (12 особин), гуси — 7 (68 особин), голінасті — 5 (7 особин), хижі — 1 (3 особини), сиворакшеві — 1 (2 особини), одуди — 1 (4 особини), дятли — 5 (9 особин), горобині — 47 (218 особин).

ЗМІСТ

Палеозоологія

П. П. Балабай, Гетеростраки верхнього силуру Поділля	3
С. І. Пастернак, Фауна крейдових відкладів району Рахова, Закарпатської області	12
В. Т. Левицький, Денталіди крейдових відкладів Волино-Подільської плити	24
Л. М. Кудрін, Про знахідку кісток мамонта в околицях Львова	29
С. І. Пастернак і С. П. Коцюбинський, Крейдові відклади Волино-Подільської плити і можливості їх використання в будівельній промисловості	31

Зоологія

В. І. Здун, Личинки трематод наземних молюсків західних областей України	35
В. І. Здун, Матеріали до фауни комах-шкідників фруктових дерев західної Волині	45
І. К. Загайкевич, Матеріали до вивчення жуків-вусачів (Coleoptera, Scambucidae) України	52
М. П. Рудишин, О. М. Білоконь, Матеріали до фауни гамазових кліщів комахоїдних і гризунів верхів'я басейну Дністра	61
М. І. Черкащенко, Матеріали про зараженість ектопаразитами птахів долини верхньої течії Дністра	69
Л. К. Опалатенко, До методики дослідження дихання у риби	76
М. П. Рудишин, Розміщення мишовидних гризунів у рослинних асоціаціях Боржавських полонин і Чорногори	80
М. І. Черкащенко, Ф. І. Страутман, Принципи складання програми стаціонарних досліджень по фауні хребтних тварин високогір'я Карпат	92

Ботаніка

К. А. Малиновський, Геоботанічна характеристика південно-західної частини Чорногірського хребта	104
І. В. Вайнагій, Плодоношення деяких видів трав'янистих рослин в різних гірських поясах Українських Карпат	121
Г. Я. Єрмаченко, Матеріали до динаміки наростання зеленої маси і отавності щучників Чорногори	129
К. О. Улична, Рід <i>Dicranella</i> бріофлори УРСР	140
В. М. Мельничук, <i>Vuxbaumia aphylla</i> Hedw. в околицях Львова	154